

ZARYS DZIEJÓW
Powstania i upadku reformacji
W POLSCE

hr. Walerjana Krasieńskiego.

TLÓMACZENIE Z ANGIELSKIEGO.

Wydał ks. Jul. Bursche
I Pastor Warszawski.

—••• Tom I. •••—

WARSZAWA.
NAKŁADEM „ZWIASTUNA EWANGELICZNEGO.”

—
1903.

Skład główny w księgarni W. Mlekiego, Elektoralna 30.

DRUK A. GINSA, NOWOZIELNA 47.

SPIS RZECZY.

Przedmowa autora str. 1.

CZĘŚĆ PIERWSZA.

Od zaprowadzenia wiary chrześcijańskiej do reformacji Lutra (965 - 1517 r.)

Wprowadzenie chrześcijaństwa do Polski.—Rozległość posiadłości słowiańskich w IX stuleciu.—Forma rządów, obyczaje i wierzenia słowian.—Św. Andrzej u słowian.—Ślady chrześcijaństwa wśród słowian przed IX wiekiem.—Cyryl i Metodjusz.—Wpływ ich na Polskę.—Powody powodzenia ich pracy apostolskiej.—Kościół narodowy w Polsce.—Królowa Jadwiga.—Świadectwo pisarzy rz. katolickich.—Wpływ kościołów narodowych.—Chrzest Miecysława.—Opór bałwochwalców.—Bolesław I.—Reakcja pogaństwa podczas małoletności Kazimierza I.—Pokonane pogaństwo znika z Polski.—Bolesław Śmiały i Szczepanowski.—Następstwa strącenia z tronu Bolesława II.—Podział Polski na udzielne księstwa, sprzyjający wpływowi duchowieństwa.—Synod w Łęczycy.—Władysław Łaskonogi żąda spadku po zmarłych biskupach.—Poddaje duchowieństwo władzy świeckiej.—Duchowieństwo ulega mu.—Kościół odzyskuje swą przewagę pod Władysławem Odonierem i Bolesławem Wstydliwym.—Kłótnie o dziesięciny.—Powody, dla których opór przeciw powadze kościoła rz. kat. silniejszy był w Polsce, niż w innych krajach.—Spory między papieżami a królami polskimi o prawo mianowania biskupów kończą się zwycięstwem panujących.—Wewnętrzny stan duchowieństwa i jego stosunki z Rzymem w tym okresie są mało znane.—Małżeństwo księży.—Sekty religijne: waldensowie.—Biczownicy i fraticelli.—Jan Pirmensis i jego zwolennicy.—Wpływ nauki Husa.—Dążności przeciwne Rzymowi pojawiają się w Czechach przed Husem; wpływ ich na Polskę.—Wpływ Wiclefa na Czechy i Polskę.—Ścisłe stosunki Czech i Polski w tym czasie.—Obecna na soborze kostnickim szlachta polska gorliwie broni Husa.—Postępy nauki husyckiej w Polsce.—Stosunek polityczny Polski do Czech podczas wojen husyckich.—Czesi zapraszają na tron swój Wład. Jagiełłę.—Uroczyste poselstwo czechów do Jagiełły.—Czesi ofiarowują koronę Witoldowi, stryjcznemu bratu Jagiełły.—Księżę litewski wysłany z wojskiem na pomoc husytom.—Korybut rządcą Czech.—Korybuta rządy w Czechach i jego upadek.—Husyci rozprawiają z doktorami wszechnicy Krakowskiej w obecności króla i senatu.—Ruch rewolucyjny między polskimi husytami.—Rozbicie husytów po chwilo-wem ich zwycięstwie.—Stosunki między Polską a Czechami w r. 1438.—

Król Kazimierz popiera Podjebrada, husyckiego króla Czech.—Sprzeciwianie się duchowieństwu polskiego ukladom z husytami.—Przez obranie Władysława królem, Jagiellońska dynastia zasiada na tronie czeskim.—Prawdopodobne przyczyny, dla których nauka Husa nie zwyciężyła w Polsce.—Stan religijny i polityczny Polski w XV wieku.—Reforma kościelna z wniosków Ostroroga 1459 roku.—Stan kościoła Wschodniego w Polsce w tym okresie str. 11—69.

CZĘŚĆ DRUGA.

Zawierająca wypadki od roku 1508 do r. 1572, to jest do ustalenia się nauki ewangelickiej w Polsce.

ROZDZIAŁ I.

Panowanie Zygmunta I Starego (1508—1548).

Stan kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce na początku XVI wieku.—Antyrzymskie dzieła wydane w Polsce na kilka lat przed wystąpieniem Lutra.—Rozpowszechnienie zasad Lutra w Prusach królewskich wkrótce po ogłoszeniu ich w Witenberdze.—Ruch rewolucyjny uskuteczniiony przez gdańskich reformatorów.—Zygmunt I przemocą znosi reformację i nowy porządek polityczny w Gdańsku.—Reakcja ta wywołana względami politycznymi, nie zaś religijnymi.—Rozwój luteranizmu w innych częściach Prus królewskich.—Protestantyzm w Gdańsku powraca do życia.—Słabe powodzenie nauki reformacyjnej na Mazowszu.—Środki przeciwko reformacji ze strony kościoła rzymsko-katolickiego.—Zakaz uczęszczania na uniwersytety protestanckie.—Sejm w Krakowie r. 1543 przyznaje polakom prawo uczęszczania na uniwersytety zagraniczne.—Charakter Zygmunta I.—Wpływ królowej Bony na sprawy protestantyzmu.—W Krakowie powstaje tajne stowarzyszenie celem rozpraw religijnych.—Postępy reformacji w społeczeństwie polskim.—Wpływ braci czeskich na pojęcia religijne w Polsce.—Bracia czescy wygnani ze swej ojczyzny.—Przybycie ich do Polski. . . str. 70—99.

ROZDZIAŁ II.

Rozwój reformacji w pierwszych latach panowania Zygmunta Augusta.

Niepokój w kraju w początkach panowania Zygmunta Augusta, wywołany ożenieniem się z Barbarą Radziwiłłówną.—Błędne postępowanie protestantów w tym zatargu.—Bunt akademików krakowskich i gromadnie ich wyjście na wszechnice cudzoziemskie.—Walenty, proboszcz Chrzczenowa, pierwszy żeni się i otwarcie wyznaje zasady protestanckie.—Daremne usiłowania prześladowania Przecławskiego za protestantyzm.—Mikołaj Oleśnicki pierwszy zamienia kościół katolicki na ewangelicki.—Za ten czyn Oleśnicki wezwany przed króla i senat.—Różnica zdań w sprawie wyroku na Oleśnickiego.—Rzymsko-katolicki synod w Pio-

trkowie postanawia wszelkimi środkami wykorzenienie herezji w Polsce.—
Próba wykonania postanowień synodu piotrkowskiego: męczeństwo
Mikołaja, plebana kurowskiego.—Nieudana próba prześladowania Sta-
dnickiego i innej szlachty.—Usiłowania duchowieństwa rz. katolickiego
wywołały w szlachcie polskiej gwałtowny opór str. 99—117.

ROZDZIAŁ III.

**Sejm 1552 r. znosi w zasadzie sądy duchowne. Orzechowski, Modrzewski,
Stankar i ich wpływ na sprawy religijne w Polsce.**

Orzechowski, jego charakter i wpływ na sprawy religijne w Polsce.—
Orzechowski żeni się i jest za to prześladowany.—Ogólne rozdrażnienie
przeciwko duchowieństwu rz. kat.—Sejm 1552 roku zaznacza przy swem
otwarcu najwyraźniej przekonania antyrzymskie.—Biskupi odmawiają
zrzeczenia się swych praw.—Sejm znosi sądy duchowne, odmawiając im
znaczenia cywilnego.—Obrzalenie biskupów na tę uchwałę.—Duchow-
ieństwo rz. kat. stara się ominąć postanowienia sejmowe.—Niestety
Orzechowski godzi się z katolikami.—Orzechowski znów poróżnił się
z duchowieństwem.—List Orzechowskiego do papieża Juliusza III.—
List Orzechowskiego do papieża Pawła IV.—Ostre uwagi Orzecho-
wskiego o przysiędze, składanej przez biskupów na wierność papieżo-
wi.—Orzechowski godzi się ostatecznie z kościołem rzymskim i zwraca
swe napaści przeciw jego wrogom.—Andrzej Modrzewski, jego charak-
ter i pisma.—Stankar zaczepiony przez Orzechowskiego.—Zasady Stan-
kara.—Polityczne zasady, głoszone przez Orzechowskiego po ostate-
cznem pojednaniu z Rzymem str. 118—138.

ROZDZIAŁ IV.

**Sobór trydencki i usiłowania ku zgromadzeniu powszechnego synodu
narodowego.**

Poglądy Modrzewskiego na stan kościoła str. 138—152.

ROZDZIAŁ V.

Życiorys Jana Łaskiego i jego działalność.

Ród Łaskich.—Jan Łaski opuszcza ojczyznę, by skuteczniej poświęcić
swą pracę sprawie reformacji.—Łaski otwarcie przyjmuje wyznanie
ewangelickie.—Osiedlony we Fryzji, otrzymuje zlecenie urządzenia ko-
ściołów tego kraju.—Łaski wezwany przez Cranmera do zreformowania
kościoła w Anglii.—Łaski powraca do Anglii i mianowany zostaje
superintendentem zborów cudzoziemskich 1550 r.—Łaski zniewolony opu-
ścić Anglię ze swymi zborownikami 1553 r.—Zborownicy Łaskiego
doznają prześladowania w Danji i w niektórych okolicach Niemiec.—

Łaski usiłuje połączyć wyznania ewangelickie — Powrót Łaskiego do Polski, gdzie prowadzi dalej swe dzieło apostołskie. — Włoch Lismanini wielką szkodę wyrządza sprawie reformacji w Polsce, głosząc zasady arjańskie. str. 152—176.

ROZDZIAŁ VI.

Nuncjusz papieski Lipomani przybywa do Polski. Za jego staraniem zbiera się rzymsko-katolicki synod polski w Łowiczu. — Kommendoni i sobór trydencki.

Żądania sejmu polskiego wysłano na sobór trydencki. — Przybycie Lipomaniego do Polski. — Obłuda papieskich obietnic wykazana przez Wergerjusza. — List papieża do Zygmunta Augusta z awymówkami, iż tenże skłania się ku protestantom. — Skutki intryg Lipomaniego w Polsce. — Lipomani doradza królowi wykorzenienie herezji przez zdradę i rozlew krwi, czem wzbudza ku sobie ogólną nienawiść w całym kraju. — Synod katolicki w Łowiczu r. 1556. — Synod objawia niezależność, pokonaną niebawem intrygami Lipomaniego. — Interesujące przedstawienie stanu kościoła katolickiego w Polsce przez synod łowicki oraz przyczyny korupcji w duchowieństwie. — Synod łowicki, wezwawszy przed sąd swój księdza Lutomirskiego, nie ośmielił się roztrząsać jego sprawy. — Sądowe morderstwo popełnione na kilku żydach i jednej chrześcijance za sprawą synodu. — Wymiana listów pomiędzy Lipomanim a Radziwiłłem Czarnym. — Kommendoni przeszkodził zwołaniu synodu narodowego. — Polska nie bierze udziału w soborze trydenckim i sprzeciwia się postanowieniom tegoż str. 176—197.

ROZDZIAŁ VII.

Dalszy ciąg walki protestantyzmu z katolicyzmem i wzrastające krzewienie się reformacji w różnych częściach Polski.

Synod katolicki w Piotrkowie. — Obcokrajowi kaznodzieje arjańscy otrzymują rozkaz opuszczenia Polski. — Hozjusz daremnie usiłował rozporządzenie to zastosować do braci czeskich. — Wyrok ów, zastosowany do włocho Ochina, zmusza go do opuszczenia Polski. — Duchowieństwo katolickie nadaremnie usiłuje prześladować mieszczan poznańskich. — Otwinowski znieważa najświętszy obrządek kościoła katolickiego podczas procesji w Lublinie. — Otwinowski, obwiniony przed sejmem, lecz uniewinniony. — Uchwalone nowe prawo zabezpieczające wolność obrządków wszelkich wyznań. — Wnioski podstępnie czynione ewangelikom przez biskupów katolickich na sejmie 1566 r. — Ustalenie luteranizmu w Prusach królewskich. — Przy przyłączeniu do Polski Infant, luteranizm zostaje tam zatwierdzony przez króla polskiego. — Szerzenie się nauki ewangelickiej w ziemi krakowskiej. — Za przywilejem królewskim zbudowano w Krakowie kościół helweckiego wyznania. — Bracia

czescy, osiedliwszy się w Polsce, wielu tam zyskują zwolenników.—Wyznania helweckie i czeskie w Polsce łączą się 1555 r. str. 198—212.

ROZDZIAŁ VIII.

Powstanie i rozwój antitrynitaryzmu w Polsce.

Pierwsze objawy nauki arjanów w Polsce.—Goniądzki otwarcie głosi zasady arjańskie na synodzie reformowanym r. 1556.—Szkoła pińczowska przejmując się zasadami antitrynitarskimi.—Walka kościoła helweckiego w Polsce przeciw antitrynitarzom i rady reformatorów szwajcarskich.—Blandrata i wpływ jego na rozwój antitrynitaryzmu w Polsce.—Grzegorz Pauli rozwija i uzupełnia naukę antitrynitarzy.—Na synodzie krakowskim r. 1563 kościół reformowany stanowczo zrywa z antitrynitarzami.—Synod antitrynitarzy w Mordach 1563 r.—Synod antitrynitarzy w Węgrowie.—Główne zasady tej sekty.—Publiczna rozprawa między reformowanymi a antitrynitarzami na sejmie w Piotrkowie r. 1566. str. 212—226.

ROZDZIAŁ IX.

Usiłowania ewangelików celem połączenia się i doprowadzenie złączenia tego do skutku przez ugodę sandomierską (Consensus Sandomiriensis).

Luteranie oponują przeciwko połączeniu się trzech wyznań ewangelickich w Polsce.—Bracia czescy posyłają przedstawicieli swych do głównych reformatorów w Europie, którzy aprobują ich wyznanie wiary.—Synody do Książa i do Poznania zwołane celem połączenia kościołów ewangelickich.—Gwałtowne wystąpienie Morgensterna, pastora luterskiego w Toruniu, przeciwko braciom czeskim.—Na synodzie w Poznaniu luteranie oskarżają braci czeskich o heretyckie zasady.—Odpowiedź braci czeskich na zarzuty luteran.—Poddanie sporu Czechów z luteranami pod sąd teologów wittenberskich, którzy orzekają na korzyść braci czeskich.—Synod w Sandomierzu 1570 r. połączył wyznawców trzech kościołów ewangelickich w Polsce.—Akt umowy sandomierskiej.—Uchwały synodu w Poznaniu rozwijają postanowienia synodu sandomierskiego . str. 226—245.

ROZDZIAŁ X.

Kardynał Hozjusz sprowadza do Polski jezuitów. Charakter tego kardynała. Śmierć Zygmunta Augusta i jego charakter.

Życie i charakter Hozjusza.—Przekonania polityczne Hozjusza.—Sprowadzenie jezuitów do Polski.—Zgon Zygmunta Augusta. Jego charakter str. 245—254.

SPIS ILUSTRACYJ.

Jan Hus.	40
Mikołaj Czarny ks. Radziwiłł	101
Faksymile karty tytułowej katechizmu Lutra	105
Faksymile karty tytułowej Ewangelji św. Mateusza	106
Mikołaj Rej.	107
Faksymile karty tytułowej druku pińczowskiego.	116
Podpis na ostatniej kartce tegoż druku.	117
Jan Łaski	155
Faksymile karty tytułowej Biblii Radziwiłłowskiej.	191
Faksymile przemowy Radziwiłła do króla	192
Faksymile karty tytułowej druku węgrowskiego.	214
Zygmunt August.	251.

Przedruk techniką fotooffsetową
wykonany we Wrocławskich Zakładach Graficznych
z egzemplarza udostępnionego
przez Bibliotekę Narodową w Warszawie
(nr sygn. BN 67381).

Wydano w nakładzie 2000 egzemplarzy
na zamówienie Zrzeszenia Księgarstwa.

Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe
Warszawa 1986

WAiF
Reprint